

Ülevaade KMH programmi kohta laekunud seisukohtade ja arvamuste ning nendega arvestamise kohta

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
Asjaomaste asutuste seisukohad			
1.	Keskkonnaamet, 25.07.2025 nr 6-3/25/13338-2	Keskkonnaameti hinnangul on KMH programm asjakohane ja piisav, kui KMH programmi täiendamisel arvestatakse järgmiste ettepanekutega: 1. Alaptk-i 3.2 joonisel 10 on kujutatud kaabli võimalik maaletulekuala, lähtudes Eesti-Läti neljanda elektriühenduse riigi eriplaneeringu (REP, koostamisel) kavandatud alajaamade asukohaalternatiividest. Samas on KMH programmi lk 35 öeldud: „Mõjude hindamise ja uuringute/ekspertarvamuste teostamise käigus tuleb arvestada, et hoonestusloa taotluses toodud merekaabli randumiskoht on esialgne ning randumiskoht võib muutuda sõltuvalt sellest, milline alajaama asukoht REP-iga valitakse. Seega, kuni REP-iga ei ole alajaama asukohta otsustatud, tuleb anda hinnang olukorrale, kus merekaabli randumiskoht võib olla kogu maaletulekuala ulatuses.” Seega ei ole KMH programmis korrektne vähemalt trassi põhjaosas kirjeldada tegevuse võimaliku asukohana ja seega ka mõjualana vaid esialgset trassi randumiskohta (nt KMH programmi joonisel 23) ning anda sellest lähtuvaid kaugusi linnu- ja loodusaladest (nt KMH programmi lk 60 – Riksu ranniku loodusala jääb merekaabli trassikoridori maabumispiirkonnast 100 m kaugusele) või kirjeldada selle randumiskoha ümbruskonna keskkonnaseisundit (näiteks randumiskoha ümbruskonna taimestik KMH programmi alaptk-s 4.9).	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi on läbivalt täpsustatud, kus see on asjakohane.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		2. Alaprk-s 4.3.3 on selgitatud, et kaablitrass paikneb Kihelkonna lahe rannikuveekogumis. KMH programmi joonisel 17 on võimalik näha, et pool trassi paikneb väljaspool seda. Juhime tähelepanu, et rannikuvee piirest väljapoole jääv ala kuulub HELCOM-i alambasseini Ida-Gotlandi basseini, mistõttu mereala ning selle seisundi kirjeldamisel tuleb lähtuda HELCOM ajakohastest aruannetest. Palume KMH programmi (sh joonist 17) korrigeerida.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.3.3, sh joonist 17, on vastavalt korrigeeritud ja täiendatud.
		3. Lk 49 on merepõhja elupaigatüüpe käsitlevad kirjandusviited võrdlemisi vanad (aastatest 2014 ja 2016). Märkime, et hetkeseisu värskeim ülevaade mereelupaigatüüpide ja ka EL looduse taastamise määruises käsitletud mereelupaigatüüpide kohta on leitav Keskkonnaseire infosüsteemi KESE seiretööst koodiga ST00003250 „Loodusdirektiivi I lisa mereelupaikade seisundi hindamine ja EL Looduse taastamise määruise mereelupaikade piiritlemine“. Palume täiendada.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.3.7 on vastavalt täiendatud.
		4. Alaprk-s 4.4.3 on kirjeldatud mõjuala ulatus (kaudsete mõjude korral võib hinnanguliselt ulatuda kuni 1 km kauguseni) ja nimetatud mõjualasse jäävad Natura 2000 võrgustiku alad – Kura kurgu linnuala, Riksu ranniku linnuala ja loodusala, Karala-Pilguse linnuala ja loodusala. Samas KMH programmi alaprk-s 4.4.4 on lisaks eelnimetatutele käsitletud ka 7 km kaugusel asuvat Vesitükimaa loodusala. Puudub selgitus, miks KMH programmi alaprk-s 4.4.5 eelhinatakse mõju Vesitükimaa loodusalale, aga mitte 8,7 km kaugusel asuvatele Kaugatoma-Lõu lahe linnualale ja Kaugatoma-Lõu loodusalale. Ka Vesitükimaa loodusala ei jää kirjeldatud mõjualasse. Samuti on alaprk-s 4.5.1 käsitletud trassikoridorist 8,5 km kaugusel olevat Rahuste looduskaitseala ja 11 km kaugusel	Märkusega arvestatakse. Selgituseks, et varasemate uuringute põhjal on programmis täpsustatud kaudse mõju ala eeldatavat ulatust ja arvestatud selleks 2 km. Programmis käsitletakse sellesse ulatusse jäävaid Natura alasid ja kaitstavaid alasid. Programmi ptk 4.4.3 on lisatud: <i>Mõjuala ulatust ja mõju olulisust täpsustatakse uuringute ja KMH aruande koostamise käigus. Kui mingitel asjaoludel selgub, et kaudne mõju võib ulatuda kaugemale, siis käsitletakse seda vajalikus ulatuses.</i> Programmi ptk 4.4.3, 4.4.4, 4.4.5 ja 4.4.6 ning 4.5 on vastavalt korrigeeritud.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		olevat Sääre looduskaitseala, kuigi need jäävad tegevuse mõjualast välja. Arvestades eelnevat oleks korrektne KMH programmis käsitleda ka Kaugatoma-Lõu lahe linnuala ja Kaugatoma-Lõu loodusala. Palume KMH programm üle vaadata ja täiendada.	
		5. Alaprk-s 4.4.3 on mõjuala ulatuse kirjeldamisel öeldud: „Looduslikust foonist kõrgem heljumisisaldus võib kanduda kaablitrassist sadu meetreid, äärmuslikel juhtudel isegi kilomeetreid eemale. Liivi lahe meretuulepargi veekvaliteedi uuringu kohaselt võib looduslikust foonist kõrgem heljumisisaldus kanduda merekaabli paigaldamise alast mõne kilomeetri kaugusele.“ Kui heljum võib kanduda „kilomeetreid eemale“ ja „mõne kilomeetri kaugusele“, siis mille põhjal on KMH programmi alaprk-i 4.4.3 samas lõigus mõjuala ulatuseks määratud kuni 1 km? Palume üle vaadata ja täpsustada.	Märkusega arvestatakse. Programmi ptk 4.4.3 on vastavalt täpsustatud.
		6. Alaprk-s 4.5 tuleks käsitleda ka projekteeritavaid kaitseobjekte, sh kavandatavat Irbe madaliku looduskaitseala ¹ (jääb u 800 m kaugusele merekaabli trassikoridorist). Samuti arvestada, et Riksu ranniku hoiuala kaitse-eesmärkide hulka on kavas lisada liivamadalad (1110) ja karid (1170), hoiuala kaitse-eesmärkide muutmise on energeetika- ja keskkonnaministri käskkirjaga algatatud ² . Palume eelnimetatu alusel täiendada KMH programmi, sh KMH programmi alaprk-s 5.2.3 (mõjutatavad keskkonnaelemendid) toodud nimekirja.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi on lisatud ptk 4.5.5. <i>Projekteeritavad kaitstavad loodusobjektid</i> ning täiendatud ptk 5.2.3.

¹ Irbe madaliku looduskaitseala kaitse alla võtmise ettepanek koos lisadega on registreeritud Keskkonnaameti dokumendihaldussüsteemis 18.07.2022 nr 7-9/22/14056 all, kättesaadav: <https://adr.envir.ee/et/document.html?id=94801aea-3668-42e1-ab45-9b6a4967b366>

² Energeetika- ja keskkonnaministri 26.03.2025 käskkirja nr 1-2/25/140 „Kaitse-eesmärkide ja kaitsekorra muutmise menetluse algatamine“, kättesaadav: <https://adr.envir.ee/et/document.html?id=db9313c5-86eb-4762-bd13-b1638d949daf>

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		7. Tabel 9 nimetab valdkonna „Lõhkemata lõhkekehad ja muud ohtlikud objektid“ juures, et KMH raames selgitatakse olemasolevate andmete ja allveearheoloogilise uuringu tulemusena, kas trassikoridori asukohas võib paikneda lõhkekehi või muid ohtlikke objekte, millest lähtuvalt võib tekkida vajadus trassi nihutada. Märkime, et kaablitrassi nihutamise vajadus võib tekkida ka muudel põhjustel (nt merepõhja elupaigatüübid jm), sama on nimetatud ka KMH programmi alaptk-s 2.4. Palume tabelit 9 täpsustada.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 5.2.2 ja tabel 9 on vastavalt täiendatud.
		8. Lähtudes käesoleva kirja punktis 1 toodust ei selgu KMH programmi alaptk-st 2.4 ega ptk-st 5 üheselt, kuidas trassi põhjaosas mõjusid hinnatakse, sh uuringuid või modelleeringuid läbi viiakse. Nt KMH programmi tabeli 9 kohaselt on vajalik merepõhja elustiku ja elupaikade täpsustamiseks vajalikud välitööd. Kuid millises ruumilises ulatuses need uuringud tehakse? Kui puudub teadmine randumiskoha osas, siis kindlasti ei saa piirduda vaid esialgsesse randumiskohta viiva trassiga (seda eriti, kui kavandamisel on Riksu ranniku hoiuala kaitse-eesmärkide hulka arvata ka merelised elupaigatüübid). Sama kehtib paljude teiste tabeli 9 valdkondade kohta, kus on väliuuringud või modelleeringud vajalikud (geoloogia, veekvaliteet). Palume üle vaadata.	Märkusega arvestatakse. Kaablikoridori põhjaosas on uuringualana määratud lehtrikujuline piirkond, mis läheb kokku EE-LV IV REP-is kavandatud merekaabli maaletulekualaga. Programmi ptk 5.2.2 on vastavalt täiendatud (sh lisatud eeldatava uuringuala joonis).
		9. Tabelis 9 on nimetatud, kas on vajalik teostada uuring või anda eksperthinnang. Paraku mõningates valdkondades ei selgu vajaliku uuringu maht ja osadel juhtudel ka põhjendus. Nt on ette nähtud veealuse müra uuring: „Selgitada loodusliku ja tehniliku (merekaabli paigaldustööde) veealuse ümbrusmüra tase merekaabli mõjupiirkonnas.“ Milliste meetoditega tuleb see olemasolev müratase välja selgitada – kas kogu kaablitrassi ulatuses tuleb teha veealuse müra mõõdistused, kui pika aja jooksul? Või nt kalastiku uuring, KMH programmi tabelis 9 on	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi tabelit 10 (varem tabel 9) on vastavalt täiendatud.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		toodud: „Selgitada EE-LV 4 trassikoridori mõjualal välja kalastiku koosseis, võimalikud kudealad ja rändeteed.“ Programmist ei selgu nõutud kalastiku uuringu metoodika, näiteks kas on vaja teha mingis mahus katsepüüke. Palume KMH programmi tabel 9 üle vaadata ja täiendada.	
		10. Tabelis 9 on valdkonna „Merepõhja geoloogia“ kohta toodud: „Teostada merepõhja setete analüüs toitainete sisalduse ja mürgisuse (raskmetallid, TBT, PAH) taseme hindamiseks.“ Täpsustame, et KMH käigus peab analüüsima, kuivõrd võib setete töötlemine paisata vette toitaineid, lähtuvalt analüüsi tulemustest võib olla vajalik settes ka P eri fraktsioonide määramine.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi tabelit 10 (varem tabel 9) on vastavalt täiendatud.
		11. Tabelis 9 on valdkonna „Veekvaliteet“ kohta toodud: „Heljumi leviku modelleerimiseks vajalikud välitööd lainetuse, hoovuse ja hägususe (heljumi) mõõtmiseks.“ Juhime tähelepanu, et vee kvaliteedi (sh heljum) ja hüdrodünaamika uuringute planeerimisel tuleb lähtuda Tallinna Tehnikaülikooli poolt välja töötatud metoodikast „Metoodika mõju hindamiseks hüdrodünaamikale ja vee omadustele (sh vee kvaliteedile) meretuuleparkide rajamisel“ ³ . Täpsustame, et KMH käigus tuleb käsitleda, kas kavandatav tegevus võib mõjutada veekogumite seisundit ning seeläbi merestrateegia raamdirektiivi 2008/56/EÜ ⁴ (MSRD) ja Lääne-Eesti vesikonna veemajanduskava 2022-2027 eesmärkide saavutamist (tegevusega lisanduv toitainete ja saasteainete koormus	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi tabelit 10 (varem tabel 9) on vastavalt täiendatud.

³ Kättesaadav Keskkonnaameti veebilehelt: <https://keskkonnaamet.ee/sites/default/files/documents/2025-06/Meretuuleparkide%20h%C3%BCdrod%C3%BCnaamika%20ja%20veekvaliteedi%20uuringute%20metoodika.pdf>

⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/56/EÜ, 17. juuni 2008, millega kehtestatakse ühenduse merekeskkonnapoliitika-alane tegevusraamistik (merestrateegia raamdirektiiv)

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		võrreldes muu koormusega). Palume KMH programmi täiendada.	
		12. Tabelis 9 on valdkonna „Merepõhja elustik ja elupaigad“ kohta toodud: „Välitööd merepõhja loomastiku ja taimestiku ning merepõhja elupaikade täpsustamiseks“. Täpsustame siinkohal, et KMH käigus tuleb käsitleda Loodusdirektiivi lisa I elupaigatüüpe, MSRD laiasid elupaigatüüpe, HELCOM HUB biotoope ja HELCOM Red List biotoope, ja palume KMH programmi täiendada.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi tabelit 10 (varem 9) on vastavalt täiendatud.
		13. Alapkt-s 5.3 (lk 106) on esitatud KMH-sse kaasatavate ekspertide pädevusnõuded. KMH programmi kohaselt peavad KMH-sse kaasatavad eksperdid omama kas magistrikraadi või sellega võrdsustatud kvalifikatsiooni taset vastaval erialal (hinnatavas valdkonnas) ning eelnevat töökogemust, mis on seotud hinnatava valdkonnaga, või on viimase viie aasta jooksul osalenud vähemalt ühel korral keskkonnamõjude hindamise või analoogilise protsessi eksperdirühma töös hinnatava valdkonna eksperdina. Märgime, et KMH programmis nimetatud ekspertide pädevusnõuded ei ole piisavad. KMH programmi järgi võib eksperdirühmas osaleda iga vastava eriala (hinnatavas valdkonnas) hariduse ja eelneva valdkondliku töökogemusega spetsialist. Seejuures ei ole määratud, mida valdkondliku töökogemusena täpsemalt silmas peetakse. Arvestades KMH programmi sõnastust, ei pea eksperdirühma liikmetel olema varasemat KMH või analoogilises protsessis eksperdirühma töö kogemust ehk piisab, kui on kas töö- või eksperdirühma töö kogemus ehk üks neist. Ning ka eksperdirühma töö kogemuse olemasolul piisab ühest KMH-st või mõnest analoogilisest eksperdirühma töö kogemusest viimase viie aasta jooksul.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 5.3 ja tabelit 10 (varem tabel 9) on vastavalt täiendatud.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		Leiame, et eksperdirühma liikmetel peaks olema hinnatava valdkonnaga seotud haridus ja töökogemus kui ka eksperdirühma töös osalemise kogemus (nt viimase viie aasta jooksul kahel korral). Natura hindamise eksperdi pädevusnõuete määramisel saab lähtuda looduskaitseaduse §-s 69 5 sätestatust. KMH juhtekspert peab omama keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seaduse § 14 lg 1 kohast KMH litsentsi. Palume üle vaadata.	
2.	Kliimaministeerium, 25.07.2025 nr 6-3/25/16-7	Kliimaministeerium tutvus KMH programmi eelnõuga (Skepast&Puhkim OÜ töö nr 25000013, 22.05.2025) ning esitab selle kohta järgmised ettepanekud ja märkused. 1. Palume esitada KMH programmi peatüki 4.3.3 (lk 43) rannikuveekogumite seisundi osa tekst selgemas ja ladusamas sõnastuses, kuna jääb mulje, et see on otse seisundi vahehindangu tabelist kopeeritud. Sellisel kujul (sh kasutades liigselt lühendeid) ei ole tekst piisavalt arusaadav ega lugejasõbralik, eriti laiema auditooriumi jaoks.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.3.3 on vastavalt korrigeeritud.
		2. Lisaks juhime tähelepanu, et Kihelkonna lahe rannikuveekogumit seirati 2024. aastal (nii ökoloogiline kui ka keemiline seire). Kuigi 2024. aasta pinnaveekogumite seisundi vahehindang ei ole veel kinnitatud, on olukorra kirjeldamiseks võimalik kasutada seirearuannetes esitatud värskemaid tulemusi. Aruanded on avalikult kättesaadavad keskkonnaseire infosüsteemis KESE ⁵ . Võimalik sõnastus programmis võiks olla näiteks järgmine: „Kihelkonna lahe rannikuveekogumi koondseisundit võib viimaste andmete põhjal (2024) klassifitseerida halvaks keemilise seisundi tõttu. Head keemilist seisundit ei saavutatud, kuna elavhõbeda sisaldus kalades	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.3.3 on vastavalt täiendatud.

⁵ <https://kese.envir.ee/kese/downloadReportFile.action?fileUid=45921780&monitoringWorkUid=34960832> ja <https://kese.envir.ee/kese/downloadReportFile.action?fileUid=44070511&monitoringWorkUid=34739263>

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		ületas keskkonnakvaliteedi piirnormi. Ökoloogilise seisundi seireandmete (2024) põhjal klassifitseerub rannikuveekogum seisundiklassi kesine. Kui varem (2018) määras kesist seisundit põhjaloomastik, siis viimase seireaasta andmete põhjal klassifitseerus keskkonnaolude tõttu klassi kesine fütoplankton. 2024. aasta juunikuul läänesaarte piirkonna tavapärasest kõrgem merevee temperatuur soodustas sinivetikate massilist õitsengut, mille tulemusena olid fütoplanktoni näitajate väärtused kõrged ning mõjutasid märkimisväärselt seireaasta hinnangut. Teiseks piirkonna probleemiks on toitainete sisaldus ja nende kandumine hoovustega“.	
		3. Vastavalt veeseaduse § 61 lõikele 1 kasutatakse pinnaveekogumi ja territoriaalmere keemilise seisundi klassi määramiseks seaduse § 76 lõike 1 alusel kehtestatud kvaliteedi piirväärtusi ja nende kohaldamise meetodeid. Keemilise seisundi näitajad ja rannikuveele kehtivad piirväärtused on esitatud keskkonnaministri 24.07.2019 määruses nr 28 ⁶ . Põhjasettes sisalduvate näitajate hindamisel peaks eelkõige lähtuma nimetatud määrusest. Samas ei ole enamiku programmi peatüki 4.3.4 tabelis 4 toodud näitajate puhul määruses nr 28 veel põhjasette piirväärtusi kehtestatud. Sellisel juhul on asjakohane tugineda keskkonnaministri 28.06.2019 määrusele nr 26, mis käsitleb pinnast ⁷ . Selguse huvides teeme siiski ettepaneku lisada vastav selgitus teksti.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.3.4 on vastavalt täiendatud.
		4. Peatükis 4.3.4 (lk 46) on kirjas, et kuna merekaablite paigaldamisel toimub setete liigutamine, võib selle käigus toimuda ohtlike ainete sattumine setetest veesambasse. Lisaks programmis viidatud projektile „Väinamere geoloogiline	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.3.4 ja tabelit 10 (varem tabel 9) on vastavalt täiendatud.

⁶ <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122021003>

⁷ <https://www.riigiteataja.ee/akt/104072019006>

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		kaardistamine" on Eesti Geoloogiateenistus koostanud ka Läänemere avaosa piirkonna uuringu „Eesti Läänemere avaosa põhjasetete keskkonnaseisundi hindamise metoodika rakendamine ja alusandmete kogumine" ⁸ . Selles juhitakse tähelepanu, et keskkonnaseisundi hindamisel, muutuste prognoosimisel ja erinevate tegevuste planeerimisel tuleks arvesse võtta põhjasetete mobiilse ehk potentsiaalselt eutrofeerumist põhjustava fosfori sisaldust. Seetõttu teeme ettepaneku lisaks ohtlikele ainetele arvestada ka fosforisisaldusega setetes ning palume lisada vastav analüüs programmi tabelis 9 nimetatud uuringute hulka. Olenevalt tulemustest võib järgmistel etappidel osutada vajalikuks hinnata, kuivõrd see võib mõjutada veekvaliteeti.	
		5. Peatüki 4.3.9 (lk 53) teises lõigus on Saare Wind Energy kavandatava meretuulepargiala kalastiku uuringu koostajaks märgitud Tartu Ülikooli Mereakadeemia, kuid korrektne on Tartu Ülikooli Eesti Mereinstituut.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.3.9 on vastavalt korrigeeritud.
		6. Peatükis 5.2.3 (lk 105) nimetatud mõjutatud keskkonnamelementide nimekirjas palume asendada „laevaliiklus ja meresõiduohutus" järgneva: „meresõiduohutus, sh laevaliiklus ja taristu".	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 5.2.3 on vastavalt korrigeeritud.
		7. Merepõhja elustiku ja elupaikade käsitlemisel soovitame võtta arvesse ka valdkonna värskeima projekti „Loodusdirektiivi I lisa mereelupaikade seisundi hindamine ja EL Looduse taastamise määruse mereelupaikade piiritlemine" täpsustatud modelleerimistulemusi, mis on kättesaadavad keskkonnaseire infosüsteemis KESE (töö nr ST00003250). Uuringu raames on muuhulgas hinnatud EL Looduse taastamise määruse (LTM, (EL)	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi tabelit 10 (varem tabel 9) on vastavalt täiendatud.

⁸ <https://fond.egt.ee/fond/egf/9919>

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		2024/1991) eesmärgid ja modelleeritud vastavate elupaigatüüpide rühmade levikut Eesti merealal. KMH käigus merepõhja elustiku ja mereelupaigatüüpide käsitlemisel tuleks arvesse võtta ka nimetatud uuringu tulemusi. Lisaks merestrateegia eesmärkidele (vt tabel 9, valdkond „Merepõhja elustik ja elupaigad“) hinnata, kas ja mil määral võib merekaabli rajamisega kaasnev mõju (häiring/kadu) takistada teiste kehtivate õigusaktide, sh LTM-i eesmärkide saavutamist.	
		8. Tabelis 9 on märgitud, et välitööd tehakse veekvaliteedi uuringu (heljumi leviku modelleerimiseks) ning merepõhja elustiku ja elupaikade uuringu puhul. Kas teistes mõjuvaldkondades hinnangute andmisel välitööd ei tehta, st kas mõju hinnangud (uuringud ja eksperthinnangud) antakse olemasolevate andmete põhjal?	Selgitame, et välitööd viiakse läbi ka allveearheoloogilise uuringu käigus (sonariuuring) ja merepõhja geoloogia uuringu käigus (sh proovivõtt merepõhjasetest laborianalüüside tegemiseks). Ei pea vajalikuks programmis eraldi märkida, et tegemist on välitöödega, sest neid uuringuid teisiti teha polegi võimalik. Teistes valdkondades antakse ekspertarvamused ja hinnatakse mõju olemasolevate ja järgmises etapis tehtavate uuringute põhjal. Enne ehituse algust viiakse välitööna läbi ka lõhkemata lõhkekehade ja muude ohtlike objektide magneto- ja gradiomeetria uuringud.
		9. Programmis toodud uuringute tabelis (tabel 9, lk 108) on meretranspordi ja taristu valdkonna kohta selgitusena toodud, et sisuks on merekaablite rajamisega seonduv mõju laevaliiklusele ja meresõiduohutusele ning julgeolekuga	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi tabelit 10 (varem tabel 9) on vastavalt täpsustatud.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		seonduvad aspektid. Palume täpsustada sisukirjelduses taristu teemat, mil määral ja mida uuritakse.	
		10. Palume lisada programmi peatükki 3 seonduva strateegilise planeerimisdokumendina Eesti merestrateegia ⁹ ning KMH käigus hinnata, kas kavandatavate tööde elluviimine võib mõjutada Eesti merestrateegia eesmärkide täitmist ja millisel määral.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 3.1 on vastavalt täiendatud.
3.	Muinsuskaitseamet, 28.08.2025 nr 5-14/1725-1	KMH programmi eelnõus tuleb täiendada veealuse kultuuripärandi käsitlust ja mõjuallikaid. Palume täiendada KMH programmi järgnevalt: 1) Peatükk 4.3.11. Veealuse kultuuripärandi mõiste ja selle kaitsepõhimõtete järgimine. Eesti on liitunud UNESCO 2001. aasta veealuse kultuuripärandi kaitse konventsiooniga, millega on võetud kohustus rakendada asjakohaseid meetmeid veealuse kultuuripärandi kaitseks ja säilitamiseks, kasutades selleks parimaid olemasolevaid vahendeid. Konventsiooni kohaselt hõlmab veealune kultuuripärand kõiki inimese olemasolu kultuurilisi, ajaloolisi või arheoloogilisi jälgi, mis on olnud vähemalt 100 aastat täielikult või osaliselt, ajutiselt või püsivalt vee all. Konventsioonist tuleneb ka põhimõte, et veealust kultuuripärandit tuleb säilitada eelistatult <i>in situ</i>, st selle algses asukohas. Uute tegevuste kavandamisel tuleb selgelt arvestada veealuse kultuuripärandi olemasoluga ning tagada selle säilimine <i>in situ</i>. Allveearheoloogilised väljakaevamised ja teisaldamine võib tulla kõne alla üksnes juhul, kui tegemist on täielikult mattunud vraki või muu objektiga, mille olemasolu selgub alles ehitustööde käigus.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.3.11 on vastavalt täiendatud.

⁹ <https://kliimaministeerium.ee/keskkonnakasutus/merestrateegia>

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		2) Peatükk 5.2.1. Palume lisada mõjuallikatenähtetena merepõhja füüsiline häirimine ja ehitustööd merepõhjas, mis kaasnevad merekaabli paigaldamisega. Need tegevused on otseselt seotud merepõhjas paikneva veealuse kultuuripärandi võimaliku mõjutamisega ning võivad põhjustada sellele pöördumatuid kahjustusi.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.3.11 ja ptk 5.2.1 on vastavalt täiendatud.
4.	Majandus- ja Kommunikatsiooni-ministeerium, 24.07.2025 nr 13-4/2577-2	Tutvunud esitatud KMH programmiga ja lähtudes valdkonna pädevusest märgime, et kavandatud tegevus ja KMH programm ei ole vastuolus Eesti mereala planeeringuga (EMP). Täiendavalt märgime: 1. KMH programmi ptk 4.2.2. on kirjeldatud maanteed ja laevateed, kuid ei ole välja toodud EMP kohast veeliiklusala. Palume programmi täiendada.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.2.2 on vastavalt täiendatud.
		2. Palume KMH programmis läbivalt ära muuta lähtematerjalide viited üleriigilisele planeeringule „Eesti 2030+“ ja Eesti mereala planeeringule ning selle alusuuringutele. Antud planeeringud ja uuringud on kättesaadavad veebilehelt riigiplaneering.ee.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi on läbivalt vastavalt korrigeeritud.
		KMH programmi asjakohasuse osas märgime, et programmi peatükk 4, mis käsitleb eeldatavalt mõjutatava keskkonna kirjeldust, on väga mahukas ja põhjalik. Kuigi põhjalikkus on teatud juhtudel põhjendatud, sisaldab see osa ka teemasid, mis ei ole seotud kavandatava tegevusega – merekaabli paigaldamine, ning infot, mis ei lisa KMH programmile sisulist väärtust. Näiteks 4.17 põhjaveekogumite seisundid, 4.23 üleujutusohuga seonduvalt ohtliku merevee taseme kõrgused üle Eesti erinevates linnades, 4.24.1 sademete 30-aastased kliimanormide muutused jne. Soovitame KMH programmi koostamisel keskenduda eelkõige olulistele ja asjakohastele keskkonnamõjudele ning vältida mittevajaliku või kõrvalise	Ettepanekuga arvestatakse osaliselt. Programmi ptk 4 on ettepanekust lähtuvalt korrigeeritud, kus see on programmi koostaja arvates asjakohane ja põhjendatud.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		teabe lisamist, mis võib programmi üle koormata ja raskendada selle eesmärgipärast kasutamist.	
5.	Terviseamet, 15.07.2025 nr 9.3-4/25/13259-3	Ettepanekuid programmile ja KMH ekspertrühma koosseisule ametil ei ole.	Võetud teadmiseks.
6.	Transpordiamet, 24.07.2025 nr 7.2-4/25/11193-2	Teatame, et Transpordiametil ei ole vastuväiteid Elering AS Eesti-Läti neljanda merekaabli keskkonnamõju hindamise programmile.	Võetud teadmiseks.
		Juhime tähelepanu, et valdav osa laevaliiklusest käsitletavas piirkonnas ei kulge navigatsioonikaartidel näidatud laevateedel. Infot laevaliikluse paiknemise ja tiheduse kohta saab mh Andmete Teabevärvast (https://andmed.eesti.ee/datasets/laevaliikluse-tihedus).	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 4.2.2 on vastavalt täiendatud.
		KMH eksperdirühma koosseisu sobivuse kohta ei olnud võimalik seisukohta kujundada, kuna programmi eelnõu kohaselt valib arendaja KMH jaoks vajalike uuringute tegijad ja KMH aruannet koostatava KMH eksperdi alles järgmises etapis. Palume kooskõlastada laevaliiklusele ja meresõiduohutuse mõjude hindamise eksperdi isik Transpordiametiga.	Ettepanek on arvestamiseks uuringute ja KMH aruande etapi hanke läbiviijale ning KMH aruande koostamise juhteksperdile.
7.	Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet, 28.07.2025 nr 16-7/24-06603-051	Käesolevaga esitab TTJA oma seisukoha ning tähelepanekud KMH programmile: 1. Ajakohastada KMH programmi avaliku väljapaneku järgselt menetluskäigu ajakava peatükis 6.2. „KMH läbiviimise eeldatav ajakava“ toodud ajavahemikke.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 6.2 on vastavalt ajakohastatud.
		2. Peatükis 2.5.4. „Kaabli paigaldamine maaletulekukohas“ on märgitud järgmist: „Vältimaks olulise negatiivse mõju avaldumist kaitstavatele aladele, rannikuelupaikadele ja -elustikule käsitletakse KMH-s merekaabelliini rajamise mõju kaablite maaletulekukoha mõjualas rannikul kogu	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 2.5.4, ptk 3.2 ja ptk 5.2.2 on vastavalt täiendatud.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		maaletulekuala ulatuses." Peatükis 3.2 on jooniselt 10 näha, et kaabli võimalik maaletulekuala Edela-Saaremaal on ca 12 km ulatuses. Täpsustada KMH programmis, millist vahemaad või perimeetrit on mõeldud maaletulekukoha mõjualana või lisada peatükki selgitus, et täpset ulatust, sh olulise keskkonnamõju seisukohast, kirjeldatakse KMH aruandes.	
		3. Märkida joonisele 8 „Planeeritavad lautrikohad, supelrannad ja puhkealad ning juurdepääsud kallasrajale EE-LV 4 merekaabli trassikoridori maaletulekukoha piirkonnas. Allikas: Saaremaa valla üldplaneeringu II eskiislahendus (seisuga detsember 2024)“ paremaks loetavuseks ka merekaabliga koormatav ala või markeerida eraldi kaablite randumiskoht.	Ettepanekuga arvestatakse. Joonist 8 on vastavalt täiendatud.
Avalikult väljapanekult laekunud arvamused			
8.	MTÜ Koovi Külaselts (Tuulikki Laesson) MTÜ Elurikkuse Kaitse (Neeme Nõmme) 27.07.2025	MTÜ Koovi Külaselts ja MTÜ Elurikkuse Kaitse esitavad järgmised vastuväited ja ettepanekud Eesti-Läti neljanda elektriühenduse (EE-LV4) merekaabli hoonestusloa KMH programmi osas: 1) KMH programmis on toodud neli erinevat alternatiivi, milledest kaks algavad Koovi külast ja jõuavad Lätti – vastavalt Ventspilsi ja Dundagasse; ja kaks Mõntu sadamast ja jõuavad Lätti- vastavalt Ventspilsi ja Dundagasse. Esmalt on arusaamatu, miks on jäetud kajastamata võimalik merekaabli randumiskoht Lõmala piirkonnas, nimelt on üheks jätkuvalt alternatiivseks elektrialajaama asukohaks Lõmala ja seega peaks olema ka merekaabli randumise asukoht vastava elektrialajaama lähedal. Märkime, et eriplaneeringu jooniselt puudub Mõntu lähedal paiknev alajaam, kuid eeldama peaks, et alajaam paikneb mõistlikus kauguses maabumiskoha lähedal (eriplaneeringu menetluse käigus on tehtud ettepanek näha Sõrve poolsaarele ette alajaama asukoht). On oluline märkida,	Vastuväitega arvestatakse. KMH programmi on täiendatud ning määratud kaablikoridori põhjaosas uuringualana lehtrikujuline piirkond, mis läheb kokku EE-LV IV REP-is kavandatud merekaabli maaletulekualaga.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		et varasemalt on Eesti-Läti ühenduse puhul lähtunud eeldusest, et merekaabli nn randumiskoht paikneb ka Lõmala piirkonnas, mis on nähtav kaardirakenduse lillaga triibutatud ala paiknemisest. Eeltoodust tulenevalt esitame vastuväite, et KMH programmis ei ole alternatiivina käsitletud merekaabli nn randumisalana piirkonda, mis asuks Koovi küla ja Sõrve sääre vahele jääval alal ehk nn Lõmala alajaama merekaabli randumisala; ning Kotlandi alajaama merekaabli nn randumisalana ei ole käsitletud lisaks Koovi külale muid alasid vastavalt eriplaneeringus märgitud alale, nt inimasustuseta Jõgela küla ala.	
		2) On arusaamatu, miks on KMH programmi koostamisel esitatud neli alternatiivi, kui on teada olnud, et Läti põhivõrk ei soovi merekaabli randumiskohana näha Dundagat. Vastav info on leitav Eleringi kodulehel avaldatud Eesti elektriülekandevõrgu arengukavast 2025-2034 lk 51, mille kohaselt Läti põhivõrk ei soovi liituda Dundagas. Seega on KMH programmi koostamisel ja esitatud hoonestuslubade taotlustest kahel kajastatud sisuliselt kahte realiseerimatut alternatiivi Lätiga, mis on vastuolus KMH koostamise põhimõtete ja vastava seadusandlusega, sest selliste alternatiivide võrdlemisel ei ole mingit mõtet, mida realiseerida üks pool ei soovi. Vastavalt Eleringi arengukavale on selge, et lisaks Eleringile peab soovima realiseerida vastavat trassi ka Läti põhivõrk. Esitame vastuväite, et KMH programmis on käsitletud selliseid lahendusi, millede osas on Läti põhivõrk toonud välja, et ta ei realiseeri neid. Ühtlasi palume anda teada mis ajal sai Elering teada, et Läti põhivõrk ei soovi Dundagat merekaabli maaletulekukohaks.	Selgitame, et KMH algatamisel määrati neli alternatiivi lähtuvalt hoonestusloa taotlusest. KMH programmi ptk-s 2.2 on arusaadavalt selgitatud, kuidas kujunes täna käsitletav trassikoridor. KMH programmis ei ole käsitletud selliseid lahendusi, mis realiseerimisele ei kuulu. Selgitatud on vaid, miks ja millal teatud alternatiividest loobuti. Erinevate trassialternatiivide loobumise põhjuseks on Läti põhivõrgu poolne randumiskoha täpsustus, mis selgus pärast hoonestusloa taotluse menetluse ja KMH algatamist. Läti põhivõrk on algatanud planeeringumenetluse Ventspils-Broceni-Varduva liinile. Läti põhivõrguoperaator avaldas enda poolse eelistuse aprillis 2025. Läti poolse planeeringumenetlusega saab tutvuda siin: https://www.eva.gov.lv/lv/ietekmes-uz-vidi-

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
			novertejumu-projekti/jaunas-330-kv-elektroparvades-linijas-ventspils-lv-broceni-lv-varduvatelsi-lt-izbuve-latvijas-teritorija-augstsprieguma-tikls
		3) Esitame ka vastuväite sellele, et meretuuleparkidena käsitletakse ainult võimalikke nn Lääne-Saaremaa tuuleparke ja käsitlemata on jäetud Liivi lahe tuuleparkide liitumise mõju Eesti-Läti neljandasse ühendusse. On selge, et olukorras, kus esimesena töötavaks tuulepargiks on Liivi lahe tuulepark, kuid vajadust täiendava elektrivõimsuse osas Pärnumaal ei ole, siis võib olla mõistlik ühendada meretuulepark Eesti-Läti neljandasse elektriühendusse võimaldamaks lühema merekaabli kaudu elektri eksporti (nt Liivi lahe tuulepargist on Pärnumaale ca 70 km, samas Mõntusse vaid 40 km).	Selgitame, et Elering lähtub põhivõrgu arendamisel ühiskonna tervikvajadustest. Elering ei arvesta võrgu planeerimisel ühegi arendajaga. Ühenduse vajadus eelkõige ei lähtu mitte vajadusest täiendavaid liitujaid saada võrku, vaid vajadusest saada täiendavat võimsust kahe riigi vahel. Sellele lisaks tugevdab ühendus Saaremaa võrku ja loob võimalused täiendavaks liitumiseks Saaremaal. Pealegi ei ole teada, milline on esimene meretuulepark Eestis või kas neid üldse rajatakse. TTJA-le ei ole seni esitatud hoonestusloa taotlust, millega kavandatakse Liivi lahe meretuulepargi ühendamist Eesti-Läti neljanda elektriühendusega.
		4) Esitame vastuväite seisukohale, et Mõntu sadamast käsitletav trassialgus on nn realiseerimatu alternatiiv, kuna eriplaneeringu osas ei ole hetkel kajastatud võimalust alajaama loomiseks Sõrve säärel. Märgime, et Eesti-Läti eriplaneeringu raames on tehtud ettepanek alternatiivina käsitleda alajaama asukohta ka Sõrvel, kusjuures Sõrve maakitsusest on võimalik minna vajadusel läbi nn maakaabliga. Kuna eriplaneeringuga ei ole fikseeritud elektrialajaamade paiknemise asukohti lõplikuna ja ei saagi seda veel teha, siis on asjakohatu see, et elimineeritakse Mõntu sadamast algav merekaabli trassikoridor	Selgitame, et Eesti-Läti IV ühenduse kulgemise määrab riigi eriplaneering (REP) ja merekaabli kavandamisel lähtume REPiga määratud maaetulekualast Edela-Saaremaal. Täpsustame, et riigi eriplaneeringu raames on valikus kaks alajaama asukohta, mis asuksid Lääne-Saaremaal. Hoonestusloa menetluse käigus on selgunud, et väljapakutud teised alternatiivid ei ole rakendatavad, sest Läti võrgu vajadus asub algusega Ventspilsist. Antud ühendus

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		(mis võimaldaks ka Liivi lahe tuuleparkide liitumist Eesti-Läti neljandale ühendusele).	tugevdab elektrivõrku nii, et arendajatel tekib võimalus täiendavaks liitumiseks, kuid ühenduse loomise põhieesmärk on suurendada võimsust kahe riigi vahel.
		5) KMH põhimõtete kohaselt peab olema KMH koostamisel võrreldud tegevuse erinevaid alternatiive. Antud juhul on soovitud KMH programmis käsitleda vaid ühte alternatiivi, so Koovi külast algavat trassi Ventspils. Oleme seisukohal, et selline lähenemine on vastuolus KMH põhimõtete ja seadusandlusega. KMH programmis on piiratud trassialternatiivid hoonestuslubade taotlustega ja sellega, mida eriplaneering hetkel kajastab. Märgime, et hoonestuslubade taotlusi saab Elering esitada sisult kogu sellele maa-alale algavatele trassikoridoridele, mis on näidatud eriplaneeringu võimalike merekaablite maaletulekukohtadena. Veelgi enam, kuna eriplaneeringu algatamisotsuses on kajastatud eriplaneeringualana kogu Saaremaa, siis on võimalik ja peabki seda tegema, et eriplaneeringualana käsitleda ka Sõrve säärt ehk Mõntust algavat trassikoridori. Esitame vastuväite sellele, et KMH programmis on hetkel esitatud sisuliselt reaalselt läbiviidavana ainult üks alternatiiv, milleks on Koovi külast algav merekaabel Ventspils. Oleme seisukohal, et tegemist on õigusaktidele mittevastava KMH käsitlemisega, mis toob kaasa teadvalt vale lõppotsuse.	Ettepanekuga arvestatakse. Kaablikoridori põhjaosas on uuringualana määratud lehtrikujuline piirkond, mis läheb kokku EE-LV IV REP-is kavandatud merekaabli maaletulekualaga. Uuringuala piirkonna selliselt lahendamine võimaldab hõlmata laiemat ala ning KMH raames läbi viidavate uuringute tulemusena on vajadusel võimalik trassikoridori maaletuleku asukohta nihutada REP-iga määratud maaletulekuala ulatuses. TTJA on seisukohal, et KMH programmis toodud alternatiivide käsitus ei ole õigusaktidega vastuolus. KMH põhimõtte ei seisne vaid asukohaalternatiivide võrdluses. KMH programmis on käsitletud erinevaid hinnatavaid alternatiive: võrdlus tänase olukorraga ehk 0-alternatiiv, merekaabli paigaldamine kas avatud või kinnisel meetodid, paigaldatavate kaablite arv.
		6) KMH programmis on toodud, et merekaabli maaletuleku asukoht määratakse eriplaneeringuga. Märgime, et eriplaneeringu menetluses on täheldud, et merekaabli sidumine alajaamadega toimub hoonestusloa menetluses ehk hoonestuslubade KMH-de raames tuleb välja selgitada erinevad alternatiivsed maaletulekukohtade asukohad. Hetkel nähtub KMH programmist justkui oleks eriplaneeringus juba	Ettepanekuga arvestatakse. Kaablikoridori põhjaosas on uuringualana määratud lehtrikujuline piirkond, mis läheb kokku EE-LV IV REP-is kavandatud merekaabli maaletulekualaga. Vt ka vastus eelmisele punktile.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		määratlenud Koovi külas paikneva merekaabli maaletulekukoht, kuid see ei vasta eriplaneeringumenetluses esitatule. Esitame vastuväite sellele, et KMH programmis on toodud Koovi külas paiknev merekaabli maaletulekukoht kui Eesti-Läti elektriühenduse eriplaneeringus toodud asukoht. Tegemist on selgelt meeleväidse lähenemisega. Oleme esitanud eriplaneeringus kajastatud merekaabli võimaliku asukoha joonise punktis 1.	TTJA hinnangul saab alternatiividena käsitleda ka võrdlust 0-alternatiiviga, merekaablite arvu, erinevaid tehnoloogilisi lahendusi kaablite rajamiseks ning randumiskoha varieeruvust. Seetõttu ei ole KMH programm vastuolus KehJS § 31 lg 1 põhimõttega. Alternatiivide võimalikud erinevad lahendused võivad seisneda nii asukohas, paigutuses, suuruses, mahus, protsessis, tehnoloogias, seadmetes, disainis või hoopis käitamistingimustes (nt ajaline periood), mh peab arvestama, et alternatiivide esitamisel ja käsitlemisel võetakse arvesse nii nende maksumust, teostatavust ja eesmärgipärasust. Alternatiivide hulka loetakse tinglikult ka nn 0-alternatiiv, mis tähendab kõigist tegevusvariantidest loobumist.
		7) KMH programmis on ekslikult märgitud, et justkui oleks alles kavandamisel puhke- ja virgestusalana kasutatav suplusrand Koovi külas selle koha vahetus läheduses, kuhu on kavandatud merekaabli maaletulekukoht. Tegemist on juba olemasoleva ja kasutatava supelrannaga. Palume esitatud valeinfo parandada.	Märkusega arvestatakse. Programmi ptk 3.2 täpsustatakse vastavalt. Selgituseks, et koostatavas Saare üldplaneeringus on see ala märgitud planeeritavana.
		8) KMH programmis on fikseeritud, et justkui merekaableid Koovi küla nn maaletulekuasukohas ei paikne. Märgime, et tegemist on alaga, kuhu on kavandatud hetkel juba kahe meretuulepargi merekaabli maaletulekukoht.	Selgitame, et praegu selles asukohas merekaableid ei asu. Koosmõju hindamisel arvestatakse muude kavandatavate tegevustega selles piirkonnas. Hoonestusloa menetlus on täna algatatud vaid ühe meretuulepargi ühenduskaabli rajamiseks. Teise meretuulepargi puhul on tegemist esmase eskiislahendusega, millele ei ole veel

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
			hoonestusloa taotlust esitatud. Kui mõni arendaja esitab hoonestusloa taotluse meretuulepargi ühenduskaabli rajamiseks samas piirkonnas, kaasab TTJA ka Eleringi. Kumulatiivsete mõju hindamisel tuleb arvestada kõikide tegevustega, mille osas on uuringud jt andmed hindamise hetkeks avalikult kättesaadavad (näiteks kui enne Eesti-Läti 4. elektriühenduse merekaabli KMH aruande valmimist avalikustatakse ELWIND meretuulepargi KMH aruanne).
		9) KMH programmi ptk-s 4.3.9 on käsitletud kalastikku. Palume arvestada, et Koovi laht on kalade kudemiseks oluline laht, mistõttu on vajalik tagada kalade juurdepääs kudemiseks. Palume vastavat uuringut käsitleda.	Selgitame, et kirjast jäi ebaselgeks, millisele kalastiku uuringule on viidatud. Programmi avalikul arutelul teemat täpsustades selgus, et MTÜ ei viita konkreetsele uuringule, vaid soovib, et kalastiku eksperthinnangus käsitletakse Koovi lahte olulise kudealana ja hinnatakse kavandatava tegevuse mõju sellele. Programmi ptk 4.3.9 on vastavalt täiendatud.
		10) KMH programmi ptk 4.10 on esitatud rohevõrgustiku osas väärinformatsiooni, kuna ei ole lähtunud kehtivast Saare maakonna maakonnaplaneeringuga fikseeritud rohevõrgustikust ega kehtivast Lümända valla rohevõrgustikust. Nimetatute kohaselt paikneb Koovi küla rohevõrgustiku alal ning kavandatav merekaabli maaletulekukoht asub rohevõrgustikus. Märkime, et vastavad märkused on tehtud ka koostatavasse Saaremaa üldplaneeringusse ning vallavalitsus on kinnitanud, et lähtutakse kehtivatest dokumentidest. Palume KMH programmi vastavalt täpsustada.	Märkime, et täpsustasime rohevõrgustiku teemat Saaremaa Vallavalitsusega. Vastavalt saadud selgitustele on Saaremaa vallas üldplaneeringu rohevõrgustiku määramise aluseks hetkel kehtiv Saare maakonnaplaneeringu teemaplaneering „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused“, nagu on viidatud ka üldplaneeringu eskiislahenduse seletuskirjas. Üldplaneeringu koostamise käigus on rohevõrgustikku mõningates kohtades

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
			täpsustatud lähtuvalt kaasajastatud metoodikast (ökosüsteemipõhine lähenemine, ELME-uuringud) ning mõningatel juhtudel lähtuvalt asustuse arengust viimastel aastatel. Kehtiva Lümada valla üldplaneeringu kaardil ei ole rohevõrgustikku määratud, seletuskirjas on välja toodud Saare maakonnaplaneeringu teemaplaneeringus „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused” sätestatu. Samas on Lümada valla üldplaneeringu kaardil määratud suurele osale Koovi ja Kotlandi külade vahele jäävast alast, mis maakonna teemaplaneeringus on rohevõrgustiku tugiala astmelaud, hoopis elamu maa-ala juhtotstarve. Ka koostamisel olevas üldplaneeringus on rohevõrgustiku ulatus selles kohas veidi väiksem algse maakonna teemaplaneeringuga võrreldes just seetõttu, et hetkel kehtivas üldplaneeringus on tegemist elamu maa-alaga. Koostamisel oleva üldplaneeringu rohevõrgustiku osas on vallavalitsus kaardikihti mingil määral muutnud võrreldes eskiislahendusega. Lõpliku planeeringulahenduse väljatöötamisel muutub see ilmselt natuke veelgi. Kavandatavat tegevust puudutavas piirkonnas on muutunud see, et need osad rohekoridoridest, mis on kaitse- ja hoiualade koosseisus on muudetud tugialadeks. KMH programmis on rohevõrgustiku joonist korrigeeritud lähtuvalt vallavalitsuselt saadud

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
			uuest rohevõrgustiku kaardikihist (seisuga august 2025).
		11) KMH programmi ptk-s 4.13 on refereeritud koostamisel olevat Saaremaa üldplaneeringut, milles on toodud, et kasutusel olevaid põllumajandusmaid käsitletakse väärtuslike põllumajandusmaadena. Seega kõiki kasutusel olevaid põllumajandusmaid (nii PRIA kui ka mahepõllumajandusregistris olevaid maid) tuleb käsitleda väärtuslike põllumajandusmaadena. Palume vastavalt KMH programmi täpsustada.	Märgime, et küsisime Saaremaa Vallavalitsuselt selgitust väärtusliku põllumajandusmaa teema käsitlemise kohta koostatavas üldplaneeringus. Vastavalt saadud selgitusele ei ole Saaremaa valla üldplaneeringu väärtuslike põllumajandusmaade käsitleluse seost PRIA ja mahepõllumajandusregistriga. Lisaks ei ole väärtusliku põllumajandusmaana määratlemine välistavaks piiranguks maakaabli rajamisele. Eeltoodust tulenevalt esitatud ettepanekuga ei arvestata.
		12) KMH programmi ptk-s 4.14 on käsitletud kalapüüki, kuid on käsitletud ainult suuremate kalapaatidega püüki. On oluline, et Koovi külast merele minekuks ehk veeskamiseks kasutatakse kavandatud merekaabli maaletulekukohaga vahetult piirnevat ala ning paadid on merele minekuks sunnitud sõitma Oorahunina ja ja rahude ning Põsekuivade ja rahude vahelisest alast läbi. Tegemist on iga-aastaga madalamaks jääva kivise alaga, mistõttu on ette näha, et vajalik kasutada meremärgistust. Kuna kasutatav väikelaevatee läheb üle kavandatava merekaabli asukoha, siis tuleb merekaabli rajamisel ja kasutamisel näha ette asjassepuutuvad meetmed tagamaks väikelaevade sõiduvõimalused merekaabli asukohas. Palume vastavalt KMH programmi täpsustada.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 5.3 tabelit 10 on täiendatud, et meresõiduohutuse eksperthinnangus seda teemat käsitletakse.
		13) KMH programmi ptk-s 4.19.1 on käsitletud müra. Palume täpsustada, et KMH raames tuleb modelleerida müra lisaks elamutele ka virgestus- ja puhkealadele, sh supelrannale.	Selgitame, et ptk-s 5.3 on kirjas, et hinnatakse ehitusaegset mõju merekaablite maaletulekukoha lähimatele müratundlikele

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
			hoonetele (elamutele) ja puhkealadele. Ptk 4.19.1 on vastavalt täiendatud.
		14) KMH programmi ptk-s 4.20 on fikseeritud, et tuleb viia läbi elektromagnetvälja mõju uuring kalastikule. Arvestades asjaolu, et Koovi laht on piirkonna kalade kudemisala, siis on vajalik eraldi uurida elektromagnetvälja mõju kudemisaegsele rändele ning samuti kumulatiivset mõju arvestades kõiki taotletud hoonestuslube merekaablite osas. Arvestades asjaolu, et Karala-Pilguse hoiuala paikneb vahetus läheduses, siis paljud linnud elavad või otsivad süüa merekaabli asukohas. Eeltoodust tulenevalt on vajalik uurida ka elektromagnetvälja mõju lindudele, sh kumulatiivselt koosmõjus merekaabli ehitusest tekkivate mõjudega, sh heljumi leviku mõjudega. Kuna merekaablite maaletulekukoha vahetus läheduses paikneb supelrand, siis on vajalik uurida ka elektromagnetvälja mõju inimesele, sh väikelastele ja ka lemmikloomadele. Palume ka hinnata elektromagnetvälja mõju, sh kumulatiivset mõju väikelaevade navigatsiooniseadmetele (tegemist siis merealaga, kus väljapääs merele eeldab navigatsiooniseadmete kasutamist). Palume vastavalt KMH programmi täpsustada.	Selgitame, et elektromagnetvälja eksperthinnangus antakse hinnang selle võimaliku mõju ja ulatuse kohta inimestele. Sama eksperthinnang on sisendiks kalastiku ja linnustiku ekspertidele, kes sellest lähtuvalt annavad oma hinnangu vastavatele loomarühmadele, ning meresõiduohutuse eksperdile, kes hindab mõju navigatsioonitingimustele. KMH programmi ptk 5.3 on vastavalt täpsustatud.
		15) KMH programmi ptk-s 4.25 on toodud, et mõju inimese tervisele, heaolule ja varale hinnatakse müra ja õhusaaste kontekstis. Arvestades, et tegemist on väikelaevade veeskamise kohaga ning supelrannaga, mis on oluline lohesurfi koht (Koovi lahelt pärineb Eesti lohesurfi rekord), ja kus käivad ujumas nii kohaliku elanikud kui ka turistid, ning mis on ka hinnatud linnuvaatluskoht, siis on vajalik hinnata ka seda, millised on tegevuse mõjud rannakalapüügile, elanike rekreatsioonile, puhketingimustele, sh lemmikloomadele ning turismimajandusele, mis on kohalike elanike majandustegevuseks, ning kuidas mõjutab kavandatav tegevus	Ettepanekuga arvestatakse osaliselt. Programmi ptk 4.25 on vastavalt täiendatud (mõju inimeste heaolule, mõju rannajoonega piirnevate kinnistute kasutamisele). Selgitame, et KMH käigus hinnatakse kavandatava tegevusega kaasnevat vara (ehitised, maa) otsest/füüsilist mõjutamist ja sellega seotud piiranguid (nt maakasutusele) ning kaudsete mõjude osas erinevaid keskkonnahäiringuid (nt müra, õhusaaste jms). Mõju hindamine kinnisvara

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		kinnisvarahindu. Arvestades erinevate merekaablite paljusust on vajalik hinnata mõjusid kumulatiivselt, sealhulgas seda, kuidas mitme erineva merekaabli korral mõjud paiknevad ja kas on üldse võimalik erinevaid merekaableid ühte asukohta paigutada.	turväärtuse muutumisele ei kuulu KMH ülesannete hulka, sest tegemist on majandusvaldkonnaga, mille eest loodusteaduste või keskkonnakaitse valdkonna haridusega (vt KeHJS § 15 lg 1 p 1) KMH juhtekspert ei saa vastutust võtta. Kumulatiivsete mõjude osas on täiendatud ptk 5.2.2.
		16) KMH programmis ei ole käsitletud eraldi setetega seonduvaid asjaolusid, sh vajadust käsitleda heljumi leviku kaugust ja mõju nii rannikule kui ka kalastikule ja linnustikule. Palume vastavalt KMH programmi täpsustada.	Selgitame, et heljumi leviku kauguse hindamise vajadust on käsitletud programmi ptk-s 5.3. Peatükki on täiendatud vajadusega hinnata setete leviku mõju rannikule. Setete leviku uuring on sisendiks kalastiku, linnustiku jt uuringutele (vt ptk 5.3).
		17) KMH programmis ei ole toodud olukordi, mis on seotud elektriabli riketega ehk millised mõjud tekivad merekaablite remondiga seonduvalt. Palume KMH vastavalt täpsustada.	Ettepanekuga arvestatakse. KMH programmi ptk 2.5 täiendatakse vastavalt.
		18) KMH programmis ei ole toodud võrdlusi erinevate merekaablite maaletulekukohtade asukohtade vahel trasside ehitus- ja kasutusega seonduvate maksumuste vahel, On oluline teada milline on võimalik merekaablite maksumus nt Mõntu sadamast algava merekaabli korral ja milline on Koovi külast algava merekaabli korral. Samuti on oluline remondimaksumuste väljatoomine ja erakorraliste parandustööde võimalik mõju, sh parandustööde teostamise pikkus merekaablite ja maismaakaablite puhul. Palume nimetatud esitada nii merekaablite puhul eraldi kui ka koos maa- ja õhuliinikaablitega, et selguks tegevuse majanduslik mõju. Palume majandusliku mõju osas käsitleda ka olukorda, kus on võimalik Eesti-Läti neljandale	Selgitame, et KMH ülesanne ei ole kavandatava tegevuse majanduslike mõjude hindamine. Nagu KMH programmi avalikul arutelul Eleringi esindaja selgitas, koostab Elering vastava majandusliku analüüsi ja see lisatakse hoonestusloa menetlusmaterjalidele.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		elektriühendusele ühendada/liita Liivi lahe tuulepargid. Palume KMH-d vastavalt täpsustada.	
		19) KMH programmis on korduvalt nenditud, et vajalik on kumulatiive hindamine, kuid ei ole täpsustatud milliste projektide kumulatiivset hindamist teostatakse. Palume vastavalt KMH programmi täpsustada.	Ettepanekuga arvestatakse. Programmi ptk 5.2.2 on vastavalt täiendatud. Selgitame, et KMH aruande koostamisel on võimalik kumulatiivsete mõjude hindamisel arvesse võtta sarnaseid projekte või mitme tegevuse sarnaste mõjude kuhjumist kaasa toovaid kavandatavaid muid projekte, mis on jõudnud kõnealuse KMH aruande koostamise ajaks vähemalt samasse hindamise etappi ehk on võimalik arvestada teise projekti kohta kogutud ja avaldatud uuringu andmeid.
		20) Palume KMH koostamise käigus arvestada, et Koovi küla puhul on tegemist külaga, kus on aasta-aastalt suurenenud elanike arv ehk tegemist on külaga, kus iga-aastaselt suureneb elanikkond ja majandustegevus. Meile teadaolevalt ei ole õige KMH programmis toodud Koovi küla elanike arv seisuga 2021.a. Märgime, et inimene, kes elab konkreetses asukohas, ei pea olema nn sisse kirjutatud. Palume arvestada KMH käigus, et Koovi küla on arenev küla.	Ettepanekuga arvestatakse. KMH programmi ptk 4.1 on vastavalt täpsustatud.
		21) Palume täpsustada KMH programmi nii, et mõjutatavateks aladeks on rohevõrgustiku alad, lisaks kutselisele kalapüügile ka väikelaevadega harrastuskalapüük, lohesurf ja muu puhkeotstarbeline väikealustega mereline tegevus, SUP lauad, suplusranna kasutajad, turismimajandus tervikuna ning kohalikud elanikud merekaablite kasutamisaegselt (tekkivad piirangud mereliste tegevustele).	Ettepanekuga arvestatakse. KMH programmi ptk 4.25 ja ptk 5.3 on vastavalt täpsustatud.
		22) Palume täiendada uuringute nimekirja juba eelnevates punktides nimetatud uuringutega. Palume lisada nimekirja	Ettepanekuga arvestatakse. Uuringute ulatust on programmis vastavalt täpsustatud.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		heljumi ja setete uuringu mõju Koovi lahele ja Karala-Pilguse lahele, sh nn liivamadalale ja sealt tulenevalt kalade kudemisrändele ning Karala-Pilguse hoiuala linnustikule. Samuti setete liikumise mõju, sh merekaabli kasutamisaegne võimalike remonditööde aegne setete liikumise mõju Karala-Pilguse hoiuala ja Koovi küla rannaalale ja kinnistutele. Märgime, et Pilguse ja Koovi lahe ühenduskohas merega – Mõndelaiu ja Otsenina vahel on merevee tase pärast 2005.a jaanuaritormi vaevalt poole meetri sügavune, madalvee korral kõigest mõnikümmend sendimeetrit. Süvistustööde, sh ühenduskaabli rajamiseks vajalike tööde tulemusel vabanevad setted ja heljum tekitavad olukorra, kus laht võib suure tõenäosusega pea täielikult sulguda ehk katkeb Pilguse ja Koovi lahe ühenduse merega. See omakorda toob kaasa lahe kalade huku, sest kalad ei pääse enam lahte kudema ning seega kaovad lahest. Samuti toob eelnev endaga kaasa lahe kinnikasvamise meretaimedega ning pöördumatud muutused nii lahel kui ka selle hoiualal. Kalade kadumisega kaovad lahest omakorda ka seal pesitsevad ja elavad veelinnud, kes nendest kaladest toituvad. Märgime ka, et Pilguse laht ja sellesse suubuv suur lahtede (olemuslikult on tegu siiski mageveejärvede, mitte riimveeliste merelahtedega) süsteem on teadaolevalt kõige tähtsam mageveekalade kudeala Lääne-Saaremaal. Süsteemi kuuluvad Pussa laht, Süllalaht, Nigu laht, Koplimaa lõugas ja mõned väiksemad veekogud. Sellele vaatamata on merekaabli maaletulekukoht kavandatud täpselt risti kalade kudealale liikumisega ehk kudealale suunduvatel kaladel tuleb igal juhul ühenduskaableid ületada. KMH programmis on välja toodud, et kavandatud on kaablid katta või süvistada, kuid on jäetud arvestamata, et veetaseme kõrgus on lahes kohati vaid mõni meeter, teatud asukohtades veelgi madalam, mistõttu on võimalu elektromagnetväljadest tekkivaid mõjusid seeläbi	

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		tõhusalt leevendada. Eeltoodust tulenevalt palume veelkord täpsustada KMH programmi vajadusega täiendavalt teostada uuringud KMH merekaablite mõjust kaladele ning kalade koelmualale.	
		23) Palume ka arvestada, et kumulatiivset mõju tuleks uurida tervikuna kõikide tuuleparkide arendusalade ja merekaablite osas arvestusega, et arendusalad on valmis ehitatud. Näitlikustades – kui suurele alale kavandatakse kokku viite meretuuleparki ja viite merekaablit, siis praegusel juhul on kumulatiivse mõju hindamisel võetud lähenemine, et viiest pargist esimese KMH koostamisel tuleb uurida üksnes esimese pargi mõjusid; teise pargi KMH koostamisel tuleb uurida teise pargi ning kumulatiivselt esimese pargi mõjusid; kolmanda pargi KMH koostamisel kolmanda pargi enda ning kumulatiivselt esimese ja teise jne. Selline lähenemine on aga selgelt vastuolus kumulatiivse mõju hindamise aluspõhimõtetega – koheselt tuleb uurida kumulatiivset mõju tervikuna toodud näite puhul viie tuulepargi osas. Eeltoodust tulenevalt palume KMH programmi täiendada nii, et kumulatiivse mõju uurimise käigus uuritakse kõikide meretuulepargialadelt tekkivat mõju koos merekaablite mõjuga tervikuna, kusjuures vajalik on võtta arvesse, et meretuuleparkide ühenduskaablid rajatakse eri aegadel, ehk siis kumulatiivne mõju on tõenäoliselt kauakestev.	Nõustume, et kumulatiivse mõju hindamine on oluline osa kavandatava tegevuse keskkonnamõju hindamisest. Selgitame, et KMH aruande koostamisel on võimalik kumulatiivsete mõjude hindamisel arvesse võtta sarnaseid projekte või mitme tegevuse sarnaste mõjude kuhjumist kaasa toovaid kavandatavaid muid projekte, mis on jõudnud kõnealuse KMH aruande koostamise ajaks vähemalt samasse hindamise etappi ehk on võimalik arvestada teise projekti kohta kogutud ja avaldatud uuringu andmeid. KMH aruandes ei saa hinnata kumulatiivseid mõjusid planeeringute ja projektide osas, mis on veel hoonestuloo menetluse algatamise või KMH programmi etapis ehk välja pole selgitatud realistlik ja elluviidav alternatiivne lahendus ja maht. Koondina valmib KMH aruandes kumulatiivse mõju eksperthinnang varasemate uuringute, teaduskirjanduse ning KMH menetluse käigus teostatavate uuringute põhjal. Ennekõike on põhimõtteks, et lõplik KMH aruanne peab arvestama kõigi sarnaste arendustegevuste raames teostatud samal ajahetkel avalikult kättesaadavate uuringute ja mõjuhinnangute tulemustega. KMH

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
			programmi ptk 5.2.2 on vastavalt täpsustatud.
		24) KMH programmis ei ole määratletud, millist ala peetakse silmas lähiümbruse ala mõiste kasutamisel. On oluline, et uuringute teostamine merekaabli ala osas ei anna informatsiooni selle osas, millised on mõjud ümbruskonnale, sest ümbruskonda ei ole uuritud. Näitena saab tuua, et KMH programmis nimetatud mõju mere hüdrodünaamikale (sh hoovused ja lainetused) mõjutavad kõik kavandatavad tuulepargid ja merekaablid tervikuna. Samas on selge, et nii merekaabli asukohas kui ka tuulepargi aladel tekivad muutused mõjutavad ümbruskonda, sh Pilguse lahte, aga muutuste modelleerimine on võimalik ainult sellisel juhul, kui on teada, milline on olemasolev olukord, näitena näiteks Pilguse lahe hüdrodünaamika. Kui algandmed (so Pilguse lahe hüdrodünaamika andmed) puuduvad, siis ei ole võimalik modelleerida tuulepargist tulenevat mõju Pilguse lahe hüdrodünaamikale. Seega eeltoodud uuringute piirdumine vaid merekaabli alal või selle lähialal toob kaasa olukorra, kus esitatakse tulemustena väiteid, mis ei baseeru uuringutele, kuna vastavaid alusuuringuid ei ole tehtud. Eeltoodust tulenevalt esitame vastuväite KMH programmile, et (alus)uuringuid teostatakse vaid merekaabli alal, mitte merekaablist tervikuna mõjutatud alal, sh nt Pilguse lahel, Riksu lahel, rannikul jms kohtades, mis on merekaablist mõjutatud. Teeme ettepaneku, et KMH programmis nimetatud uuringute osas tehakse lisaks merekaabli alal ja selle lähialal teostatavatele uuringutele ka uuringud nendel aladel, millede osas hilisemalt esitatakse modelleeringud või kui nendel aladel avalduvad merekaablist ja tuulikuparkidest kumulatiivselt	Selgitame, et hoovuste ja lainetuse olemasoleva olukorra väljaselgitamiseks teostatakse uuringu käigus vastavad alusuuringud (sh välitööd) eeldatavas mõjualas sellises ulatuses, kui uuringu koostaja vajalikuks peab, et anda pädev ja piisavalt täpne hinnang kavandatava tegevuse võimaliku mõju ja koosmõju kohta. KMH programmi on täiendatud, et seejuures tuleb tähelepanu pöörata ka Pilguse lahele. Riksu laht (Riksu järv; VEE2095300) on siseveekogu (looduslik järv), mida meres toimuv tegevus ei mõjuta.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		tulenevad mõjud. Eeltoodust aladena palume käsitleda muuhulgas ka Pilguse (Koovi) lahte ja Riksu lahte.	
		25) KMH programmi koostamisel on võetud eeldus, nagu oleks mõjualaks üksnes ala, kuhu ulatub kitsalt kavandatavast tuulepargist tekkiv mõju. Selline lähenemine ei ole keskkonnakaalutlustest tulenevalt põhjendatud ega õige. Mõjualaks tuleb arvestada kogu see ala, kuhu kanduvad edasi kumulatiivne mõju tervikuna. Esitame vastuväite mõjuala käsitlemise kitsalt kavandatava merekaabliga seonduvalt ning palume arvestada mõjualana seda ala, kuhu ulatub kõigi merekaablite, sh arendusalade ja nende merekaablite realiseerimise korral tekkiv kumulatiivne mõju.	Täpsustame, et käesolev KMH programm ei käsitle ühegi tuulepargi mõjuala. KMH-s käsitletakse merekaabelliini rajamise mõju kaablite maaletulekukoha mõjualas rannikul kogu REP-iga määratud maaletulekuala ulatuses. Koosmõju hindamisel arvestatakse ka teiste arendustega seotud merekaablitega.
		26) Lisaks hoiualadele ja nende suhtes tekkivatele mõjudele tuleb eraldi tähelepanu pöörata ka maakonnaplaneeringuga kindlaks määratud rohealadele. Praeguse seisuga ei ole KMH programmis tähelepanu rohealadele üldse pööratud.	Juhime tähelepanu, et Saare maakonnaplaneeringuga on määratud rohevõrgustiku alad. Rohealade mõistet ei ole maakonnaplaneeringu seletuskirjas defineeritud ega rohealadid planeeringu joonistel kajastatud. KMH programmis (ptk 4.10) on käsitletud Saare üldplaneeringuga kavandatavat rohe- ja sinivõrgustikku.
		27) KMH aruande raames tuleb analüüsida ka elektriakaablitest tekkivat mõju kinnisvarale ning arvestada tuleb ka maismaale kavandatavate kaablite asukohta, kuna on ilmselge, et isiku kinnisvarale omab olulist mõju see, kui tema kinnistule või selle lähedusse on kavandatud arendusala teenindavad elektriakablid.	Selgitame, et käesoleva KMH käigus hinnatakse hoonestusloa taotlusega kavandatava tegevusega kaasnevat vara (ehitised, maa) otsest/füüsilist mõjutamist ja sellega seotud piiranguid (nt maakasutusele) ning kaudsete mõjude osas erinevaid keskkonnanäringuid (nt müra, õhusaaste jms). Maismaale kavandatavate kaablite mõju selgitatakse välja projekteerimistingimuste menetluse käigus.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
			KMH programmi ptk 2.3 täiendatakse vastava selgitusega. TTJA on samuti seisukohal, et hoonestusloa menetlus hõlmab ühenduskaablite rajamist vaid avaliku veekogu piirides ning maismaal kulgevat ülekandeliini asukohta täpsustatakse ja sellega kaasnevaid mõjusid hinnatakse eraldiseisvate menetlustega. Seetõttu ei ole tarvilik merekaabli KMH raames hinnata maismaale kavandatud elektrikaablite mõju piirkonna kinnisvarale.
		28) KMH programmis on esitatud seisukoht, et rannaprotsesse merekaablid, sh nende ehitusaegne setete liikumine ei mõjuta. Esitame vastuväite metoodika osas, sest oleme seisukohal, et rannikuprotsesse käsitlevate uuringute puhul tuleb esmalt teostada rannikualade osas uuringud, sh selgitada välja millised on olnud muutused viimaste kümnendite jooksul ja seejärel teostada modelleeringud, mis tulenevad maailmamere tõusust ning alles seejärel on võimalik modelleerida rannikut mõjutavaid protsesse ja seda kuidas ja kus tuleb milliseid ennetus- ja leevendusmeetmeid kasutusele võtta.	KMH programmis on kirjas, et igasugune uhtumine ja kaevamine merepõhjas tekitab sealsete pinnasekihtide segamise ja laiali kandumise vastavalt tuultele ja hoovustele. KMH programmi on täiendatud, et seoses sellega tuleb hinnata nii ehitus- kui ka kasutusaegset setete liikumist ning selle võimalikku mõju rannikule.
9.	MTÜ Karala-Pilguse Hoiuala Selts (Liisa Linna) 04.08.2025	2.1. KMH programmis ei ole ettenähtud uurida kõiki võimalikke alternatiive merekaabli randumiskoha kohta. KMH programmis on toodud välja, et hoonestusloa menetluse ja KMH algatamise otsuse kohaselt ning sellele järgnevate uute asjaolude ilmnemise tulemusena ei ole EE-LV 4 merekaabli Edela-Saaremaa–Ventspils trassikoridoril asukohaalternatiive. Algatamise otsuses olid toodud kaks alternatiivi randumisega Sõrve.	Selgitame, et KMH programmi algatamisel oli valikus neli alternatiivi. Erinevate trassialternatiivide loobumise põhjuseks on Läti põhivõrgu poolne randumiskoha täpsustus, mis selgus peale hoonestusloa taotluse ja keskkonnamõjude hindamise algatamist. Läti põhivõrk on algatanud planeeringumenetluse Ventspils-Broceni-Varduva liinile.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		Programmis on selgitatud, et koostamisel oleva EE-LV IV REP-iga ei ole Sõrve poolsaarele kavandatud põhivõrguga ühendust ega merekaabli trassialternatiivide 3 ja 4 jaoks maaletulekuala ja liitumispunkti (perspektiivse alajaama asukohta); vt ptk 3.2. Eeltoodust tulenevalt ei ole Sõrve poolsaarelt algavad trassialternatiivid 3 ja 4 (Joonis 2) reaalselt elluviidavad, st need ei ole reaalsed ka KMH mõistes. Avaldaja leiab, et REP-i menetlus on veel pooleli ja puudub tõsikindel teadmine, et Sõrve ei saa tulla põhivõrgu ühendust. Asjaolu, et Saaremaal on ettenähtud võrk maismaaliinina ning selle puhvertsoon ei võimalda kasutada liiniks Sõrve poolsaart, on asjaolu, millele on esitatud ka vastuväiteid. Ettepanekuid on tehtud maakaabli kasutamiseks ka kogu saare ulatuses. Teiseks on võimalik kaaluda ka muid alternatiive. Näiteks Nasva tööstusliku sadama-ala jääb väljaspoole looduskaitsealasi alasid, hoiualasid ning kaabel saaks liikuda ka Kura kurgu hoiuala ning Kasti lahe hoiuala vahelt läbi, puutumata kumbagi hoiuala territooriumit. Teadupärast ei soovi Läti põhivõrk liituda Dundagas. Seega jääb KMH programmi sisuliselt ainult 1 kaalutav alternatiiv ning see ei ole kooskõlas KeHJS § 3 1 lg 1 põhimõttega anda tegevusloa andjale teavet kavandatava tegevuse ja selle reaalsete alternatiivsete võimalustega kaasneva olulise keskkonnamõju kohta ning kavandatavaks tegevuseks sobivaima lahendusvariandi valikuks. Avaldaja palub alternatiive käsitleda laiemalt ning mitte ainult Saaremaal randuvate elektrikaablitenäi vaid mandile randuvate kaablitega ning ühtlasi ka mööda mandrit liikuva elektriühendusega, mis oleks oluliselt turvalisem ka julgeoleku vaatest.	TTJA hinnangul saab alternatiividena käsitleda ka võrdlust 0-alternatiiviga, merekaablite arvu, erinevaid tehnoloogilisi lahendusi kaablite rajamiseks ning randumiskoha varieeruvust. Seetõttu ei ole KMH programm vastuolus KeHJS § 3¹ lg 1 põhimõttega. Alternatiivide võimalikud erinevad lahendused võivad seisneda nii asukohas, paigutuses, suuruses, mahus, protsessis, tehnoloogias, seadmetes, disainis või hoopis käitamistingimustes (nt ajaline periood), mh peab arvestama, et alternatiivide esitamisel ja käsitlemisel võetakse arvesse nii nende maksumust, teostatavust ja eesmärgipärasust. Alternatiivide hulka loetakse tinglikult ka nn 0-alternatiiv, mis tähendab kõigist tegevusvariantidest loobumist. Selgitame, et kirjas toodud väide „Mõju Natura aladele tõdetakse ka juba KMH programmis“ ei ole korrektne. KMH programmi koostamise käigus viidi läbi Natura eelhindamine, mis jõudis järeldusele, et mõju nimetatud Natura aladele ei saa käesolevas etapis välistada. Põhjuseks on eelkõige info vähesus. Järgmises etapis viiakse läbi erinevad uuringud, mis annavad sisendi Natura asjakohaseks hindamiseks. Alles seejärel saab öelda, kas kavandatav tegevus mõjutab Natura alade ja nende kaitse-eesmärkide seisundit.

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		Avaldaja leiab, et Koovi lähel Karala-Pilguse hoiuala Natura ala ning Riksu lahe hoiuala ja Natura ala vahele sellise hulga merekaablite planeerimine, nagu seda käesoleval hetkel erinevates menetlustes kavandatakse, on äärmiselt vale. Looduskaitsest seisukohast toovad kavandatavad tegevused kaasa mõlemale hoiualale pöördumatu kahju, merekeskkonna, kaitstavate elupaikade, lindude, kalade ja imetajate populatsiooni hääbumise piirkonnas. Mõju Natura aladele tõdetakse ka juba KMH programmis.	
		2.2. KMH käigus tuleb hinnata mõju rannikuäärsete merekaabli randumiskohta ja selle lähistelee jäävate hoonestatud kinnistute turuväärtusele. KMH programmis on toodud välja, et „KMH ülesannete hulka ei kuulu kinnisvara rahalise väärtuse hindamine“. Programmi kohaselt eeldatakse mõju inimeste heaolule, tervisele ja varale vaid ehitustegevusest. Kuivõrd rannikupiirkonna elanikud kasutavad ala igapäevaselt nii kalapüügiks, rekreatsioonile (ujumiserannad on välja toodud ka programmi lk-l 33) ning matkamiseks ja loomade karjatamiseks, siis on vaieldamatult merekaablitel mõju nii põhjavee kvaliteedile, suplusveele, kalandusele jne. Põhjavee kvaliteedi osas tuleb arvesse võtta, et trassi maabumiskoht ei saa jääda kaitsmata põhjaveega piirkonda, sest igasugune kaevetöö tooks soolase merevee põhjavette ning rikuks piirkonna elamute joogiveevarud. Piirkonnas puudub ühisveevärk! Ilma joogiveeta elamumaad muutuvad sisuliselt väärtusetuks. Samamoodi on oma mõju ka looduskeskkonna häiringutel, mida kavandatav tegevus tahes-tahtmata kaasa toob pikkadeks aastateks, nagu näiteks Pilguse lahe täielik	Selgitame, et KMH aluseks on KeHJS, mis ei näe KMH käigus ette majanduslike mõjude, sh kinnisvara turuväärtuse ja selle võimaliku muutuse hindamist. Mõju inimese varale KMH mõistes tähendab vara (ehitiste, maa) otsest/füüsilist mõjutamist ja sellega seotud piiranguid (nt maakasutusele) ning kaudsete mõjude osas erinevaid keskkonnahäiringuid (nt müra, õhusaaste jms). Kinnisvara turuväärtuse ja selle muutuste määramine on majandusvaldkond, mille eest loodusteaduste või keskkonnakaitse valdkonna haridusega (vt KeHJS § 15 lg 1 p 1) KMH juhtekspert ei saa vastutust võtta. Selgitame, et kaitsmata põhjaveega piirkonna olemasolu ei välista objektide rajamist. Kaablitrass paigaldatakse rannikul 1,5-3 m sügavusele. KMH käigus hinnatakse kavandatava tegevuse mõju ka põhjaveele, sh joogiveele. On elementaarne, et ehitustöid kaitsmata põhjaveega piirkonnas tuleb teostada erilise hoolikusega, vastavad

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		sulgumine, mürgiste ainete (fosfor, elavhõbe jne) sattumine vette ja sedakaudu ka toidulauale. Arusaamatuks jääb miks on välistatud mõju rannikuäärsete kinnistute väärtusele kui ühele enamike põhiõigust (omandiõigust) riivavale asjaolule.	nõuded ja leevendusmeetmed esitatakse KMH aruandes. KMH käigus hinnatakse muuhulgas ka setete liikumise mõju, uuritakse toitainete ja ohtlike ainete sisaldust merepõhjasetetes ning sellega kaasnevat mõju. KMH programmi täiendatakse, et tuleb hinnata setete liikumise mõju Pilguse lahe suudmealale. Ilma uuringute ja pädevate eksperthinnanguteta ei ole KMH programmi etapis alust eeldada Teie kirjas nimetatud mõjude avaldumist.
		2.3. Ornitoloogilistele uuringutele tuleb seada täpsemaid ja põhjalikumaid nõudeid. Programmis on toodud, et „merekaabli paigaldamisega seoses võib kanduda heljum linnuala merealadele ning mõjutada kaablipaigalduse perioodil mereelustikku ning linnustiku toitumistingimusi. Samuti kaasnevad seoses ehitustöödega häiringud rannikualal peatuvatele ja pesitsevatele lindudele ning linnuala merealal viibivatele lindudele. Merekaabli randumispaiiga piirkonnas pole linnuala kaitse-eesmärgiks olevate linnuliikide elupaiku registreeritud, kuid neid välistada ei saa. Juhul, kui merekaabel linnuala ei läbi ning selle maabumispai jääb linnualast väljapoole, siis on mõju tsooni jäävate elupaikade pindala väike ning ebasoodsat mõju kaitse-eesmärgiks olevatele linnuliikidele tõenäoliselt ei avaldu.“ Avaldajale on teada, et randumispaias on samuti kaitsealuste linnuliikide elupaigad (on üsna eluvõõras arvata ka et kahe Natura linnuala vahelisel väiksel rannaosal neid ei oleks) ning on äärmiselt asjatundmatu väita, et mõju tsooni jäävate	Selgitame, et Teie kirjas toodud väljavõte KMH programmist puudutab konkreetselt võimalikku mõju linnuala kaitse-eesmärkidele. Ekslik on Teie kirjas esitatud väide, nagu arvaks programmi koostaja, et linnualade vahelisel alal rannikul kaitsealuste jm linnuliikide elupaiku ei asu. Linnustiku uuring hõlmab ka kahe linnuala vahele jäävat rannikulõiku. Juhime tähelepanu, et KMH programmi ptk-s 4.4.5 on juba kirjas, et Natura eelhindamise etapis ei saa välistada ebasoodsat mõju Karala-Pilguse linnualale seoses elektriühenduse rajamisega ning seetõttu tuleb KMH raames läbi viia Natura asjakohane hindamine nimetatud linnuala osas. KMH programmi täiendatakse, et merepõhjasetete liikumise hinnangu

Jrk nr	Asutus/isik, kirja kuupäev ja number	Arvamus KMH programmi kohta (osaliselt lühendatult)	Kommentaar seisukohaga/arvamusega/ettepanekuga arvestamise kohta
		elupaikade pindala on väike ning ebasoodsat mõju kaitse-eesmärgiks olevatele linnuliikidele tõenäoliselt ei avaldu. Palume igal juhul seada põhjalikud uuringutingimused mõjule linnustikule ning sealjuures palume eelviidatud eksitavad väited programmist eemaldada. Programmis on toodud, et Natura eelhindamise etapis ei saa välistada ebasoodsat mõju Riksu ranniku linnualale seoses elektriühenduse rajamisega ning seetõttu tuleb KMH raames läbi viia Natura asjakohane hindamine nimetatud linnuala osas. Sama tuleb kindlasti lisada Karala-Pilguse linnuala kohta. Nimelt on avaldaja veendunud, et lisanduv ehitustööde heljum koosmõjus SWE merekaabli heljumi ja merepinnasega, mis smuutistatakse vette, ummistavad täielikult Pilguse lahe suudme.	koostamise käigus tuleb analüüsida ka võimalikku mõju Pilguse lahe suudmealale.